

Інтелектуальна історія

УДК 930.1: 303.446.4

Віталій Тельвак, Вікторія Тельвак

**УКРАЇНСЬКІ ТА РУМУНСЬКІ ІСТОРИКИ В БОРОТЬБІ ЗА
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКУ СПАДЩИНУ
(МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ CONTRA НІКОЛАЄ ЙОРГА)**

Стаття присвячена реконструкції першої українсько-румунської історіографічної полеміки в особі тогочасних лідерів національного руху Михайла Грушевського та Ніколає Йорги. Доведено, що дискусія була спричинена динамічними процесами націотворення в центральньо-східноєвропейському регіоні, котрі підштовхували істориків до обґрунтування «виключних» прав своїх народів на ту чи іншу територію та спонукали інтерпретувати події спільного з сусідами минулого, виходячи лише з власного національного інтересу. Зроблено висновок про потребу подальшого всебічного осмислення феномену історіографічних дискусій в Центральньо-Східній Європі та з'ясування їхнього впливу на динаміку міжнаціональних взаємин у регіоні.

Ключові слова: Михайло Грушевський, Ніколає Йорга, історіографічна полеміка, націотворення, Центральньо-Східна Європа.

Друга половина XIX – початок XX ст. є особливим періодом в історичній культурі народів Центральньо-Східної Європи, адже саме на цей час припадає повсюдна поява узагальнюючих національних гранд-нарративів, виконаних відповідно до методологічних вимог ранкеанської та позитивістської шкіл. Це явище стало реакцією на дедалі зростаючі темпи національного самоусвідомлення в регіоні, що охоплювали все ширші суспільні верстви. Творці цих гранд-нарративів були представниками останнього покоління енциклопедистів-гуманітаріїв, що активно ангажуючись у процеси національного відродження, нерідко приміряли на себе також ролі лідерів громадських рухів в практичних політиків (для прикладу згадаємо росіянина Павла Мілюкова чи поляка Міхала Бобжинського). В українському випадку це був Михайло Грушевський, у румунському – його дещо молодший колега Ніколає Йорга.

Долі українського та румунського істориків були багато в чому подібними. Обидва здобули блискучу історичну освіту під керівництвом видатних учителів: у М. Грушевського це був Володимир Антонович, у Н. Йорги – Александру

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

Ксенопол. І навіть в один рік – 1894 – вони стали професорами університетських кафедр всесвітньої історії – український учений у тогочасному центрі національного життя Львові, а його румунський колега у столичному Бухаресті. Жваво відгукуючись на потребу дня, обидва активно занурилися в громадсько-політичне життя і помітно вплинули на еволюцію національних рухів. Обидва певний час були засновниками перших модерних партій з однаковою назвою – Національно-демократична. Обох доля також винесла на політичний Олімп: український вчений очолив Центральну Раду – парламент відродженої Української держави; певний час головою парламенту та, навіть, прем'єр-міністром своєї країни був румунський історик.

Прикметно, що приблизно в один час – на зламі ХІХ–ХХ ст. – і М. Грушевський, і Н. Йорга розпочали створення національних гранд-наративів. Відповідно до тогочасних канонів конструювання «ідеальної» історії народу, в таких наративах передбачалося максимально глибоке, наскільки лише дозволяли джерела, занурення в минуле у пошуку коренів власного етносу. Також, що більш важливо, в таких історіях своєму народу призначався якомога ширший ареал розселення. Таку реконструкцію уможлилювали середньовічні джерела з їхньою нерідко заплутаною етнічною номенклатурою. Вповні очікувано, що таке бажання визначити для своїх співвітчизників максимальний ареал розселення неодмінно породжувало суперечки із істориками сусідніх народів, котрі реалізовували подібні суспільні завдання та породжувані ними територіальні амбіції. Згадана історіографічна ситуація на сьогодні доволі повно досліджена в українсько-польському [16, с. 84-124], українсько-російському [8] та українсько-білоруському [13, с. 11-44] випадках. Натомість, румунський аспект проблеми, як зрештою й більш широке питання українсько-румунських історіографічних візій досі малознані [7, с. 138-141]. Найбільш докладно до вивчення цієї проблеми підійшов Eduard Baidaus, реконструювавши образ українсько-румунських відносин на сторінках фундаментальної «Історії України-Руси» М. Грушевського [18]. Його цікаві праці, де наголошується на налагодженні професійного діалогу між Йоргою та Грушевським, довели потребу спеціального аналізу українсько-румунських інтелектуальних взаємин протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Тож метою статті є спроба реконструкції першої за часом історіографічної полеміки між румунськими та українськими інтелектуалами в особі лідерів їхньої гуманітаристики. Джерелами нашої розвідки є історіографічні праці, рецензійні тексти та тогочасний епістолярій.

Перші спроби цілісного представлення минулого своїх народів обидва історики зробили рідними мовами, котрі не відносилися до загальнознаних у європейському науковому світі. Тож і рецепція цих творів, попри цілковиту новизну презентованих в них ідей і концепцій, здебільшого обмежувалася внутрішнім читацьким колом. Осмислюючи цю проблему, М. Грушевський був схильний шукати впливу ворожих українству сил: «В наукових кругах російських і польських книгу [перший том «Історії України-Руси»] ґрунтовно замовчано – як і взагалі цілу Історію [...]» [2, с. 230].

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

Утім, відкинувши емоції й осмислюючи причини байдужості європейських колег, український учений дійшов до логічного висновку про потребу презентації власних історичних гіпотез мовою тогочасної науки – німецькою. В щоденнику від 13 березня 1904 р. з цього приводу він занотував: «В сих місяцях я багато передумав над системою замовчування нас і над актуальними потребами популяризованя нашої роботи. Я багато помилився, ставши осторонь і покладаючися, що наша робота сама собі проб'є дорогу. Ні, може не пробити, бо забагато інтересованих contra» [5].

Згадане переконання про безальтернативність реалізації перекладних проєктів для донесення фаховій аудиторії здобутків істориків Центрально-Східної Європи М. Грушевський також висловив у тому ж таки 1904 р. в своїй першій рецензії на працю Н. Йорги, присвячену торговельним взаєминам Румунії (в авторській лексиці – «Волощини») зі Львовом у XVII ст. Рецензент похвалив румунського колегу за добротню виконану археографічну працю, що привернуло увагу українських учених до потреби більш ретельного дослідження колекцій міського архіву Львова. Разом із тим, оглядач вказав, що румунська мова рецензованого тексту, як і малознане періодичне видання, на сторінках якого він з'явився, природно звучує коло читачів: «[...] При малім розповсюдженню знання румунської мови, для більшості дослідників лишиться публікація [джерел] мертвим капіталом (в додатку вийшла вона в часописи *Economia nationala*, і відбитки її в продажі нема)» [6].

Переводячи своє зростаюче переконання про потребу популяризації української версії минулого Центрально-Східної Європи у практичну площину, М. Грушевський вирішив перекласти німецькою мовою перший том своєї «Історії України-Руси», доопрацювавши його зміст відповідно до поступу наукового знання за час, що минувся від першого видання книги в 1898 р. Реалізація цього плану наштовхнулася на неочікувані перепони. Адже якщо фахову сторону питання М. Грушевський поладнав доволі швидко, ґрунтовно переробивши перший том з урахуванням новинок історіографічної літератури та еволюції власних концептуальних поглядів на питання початкового періоду української історії, то справжньою проблемою став пошук перекладача.

З'ясувалося, що незважаючи на те, що німецька була однією з викладових мов у навчальних закладах Австро-Угорської імперії і володіти нею було природним для скільки-небудь освіченої людини, знайти перекладача для історіографічного тексту виявилось проблематичним. Люди, які могли б задовільно впоратись із таким відповідальним завданням, були або перевантажені роботою, або, як свідчить тогочасне листування українських гуманітаріїв, не захотіли брати на себе дійсно відповідального завдання. Наприклад, відмовляючись від пропозиції М. Грушевського, його учень Зенон Кузеля (в майбутньому – видатний мовознавець) відверто заявив: «Ваша «Історія» є першою поважною працею з обсягу історії України-Руси, що появиться на німецькій мові; перекладена історія стане невідлучним і певно часто використовуваним підручником для західно-європейських учених або і тих славянських писателів, що не були близше обзнайомлені з українськими

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

виданнями. Тому мусить вона бути доконче переложена дуже добре, гладко і поправною німеччиною. Вірний лише переклад, такий що не відповідатиме духови німецької мови, пошкодить певне багато популярності «Історії». З тої причини я не важуся братися за переклад. Тут мої сили за слабкі, а відвічальність ж велика» [12, с. 11]. Знайдена, по тривалих пошуках, для такої роботи Феліція Носсіг, хоча й мала досвід перекладу німецькою творів українських письменників, була мало обізнана з фаховими особливостями твору М. Грушевського. Усе це змусило декілька разів корегувати перекладений текст. Цією роботою займався переобтяжений різними справами Іван Франко [4, с. 31]. Попри докладені зусилля, якість перекладу виявилася невисокою, на що нарікали більшість оглядачів книги.

Згадані обставини спричинили значне запізнення виходу книги – лише в 1906 р. (тобто аж через два роки після україномовної версії 1904 р.) з лейпцігського видавництва «B.G. Teubner-Verlag» вийшов ошатно виданий перший том «Історії українського народу». Втім, викликаний книгою історіографічний резонанс перевершив усі, навіть найсміливіші очікування. Це, зрештою, прогнозували українські інтелектуали, котрі подібно до Івана Копача в своїх інформаційних анонсах зазначали: «Се – без сумніву – для долі нашого народу епохальне видання. У нім перший раз запрезентувався культурному світові наш нарід устами свого найбільшого історика в світовій «бесіді учених» – і то запрезентувався так, що ми можемо бути зовсім спокійні про осуд Європи» [10]. Подібно про значення нового видання на сторінках «Літературно-наукового вісника» писав один із її перекладачів І. Франко: «Отсе виданне, се перший рішучий крок нашої наукової праці на широкий світ, перша спроба познайомити якнайширші круги західно-європейських спеціалістів із здобутками нової російської і спеціально української історіографії. Перший том «Історії України» проф. Грушевського своїм широко зачеркненим планом, солідністю свого виконання і величезним багатством визисканого та критично проробленого матеріалу як найбільше надається до зацікавлення спеціалістів першопочинами нашої історії. При тім усі добрі прикмети руського оригіналу лишаються й при перекладі, так що і для неспеціаліста головний текст являється цікавою лектурою, коли численні ноти та екскурси вводять нас у робітню фахового історика» [9, с. 595].

І, дійсно, «Історія українського народу» виявилася найбільш обговорюваною науковою книгою, коли-небудь перед тим написаною українським гуманітарієм. Про це свідчать як адресовані автору листи західноєвропейських істориків зі словами визнання, так і численні рецензії [17, с. 175-189]. На сторінках польських, чеських і німецьких періодичних видань одностайно схвалювалося авторське рішення поділитися своїми ідеями з колегами з інших країн загальнознаною тоді мовою. Також із захопленням було відзначено енциклопедичну освіченість автора та сміливість його історіографічної реконструкції. Для прикладу наведемо оцінку Александра Брікнера: «Праця п. Г[рушевського] є промовистим свідченням ученості та універсальності руського автора. Він цілком опанував величезну літературу

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

предмету – археологічну, історичну, філологічну, передусім російську, перед цим закриту для Європи сімома печатками; просто дивує нас начитаністю, знанням найбільш спеціальних, дрібних, нерідко забутих російських і німецьких праць. З тією фантастичною начитаністю в парі йде швидкість думки, самотність суджень, досконалий метод – усе це мірою цілком незвичайною [...]» [19, s. 665].

Водночас, найбільш принципові закиди стосувалися саме тлумачення М. Грушевським комплексу проблем (територіальних, термінологічних, подієвих) розмежування історичних інтересів українців з їхніми сусідами. В тлумаченні ж автором дискусійних питань з позиції українського історичного інтересу рецензенти були схильні вбачати ідеологічну мотивацію історіографічної праці автора – намагання будь-що посунути в «сиву» давнину існування власного етносу та визначити йому якомога більший ареал розселення. Як влучно відзначив Отто Гетч, концепції М. Грушевського вкотре доводять, що «національна історіографія іде пліч-о-пліч з національним пробудженням, які один одне пришвидшують та один на одне продуктивно впливають» [20, s. 223].

Активне звернення колег до «Історії українського народу» переконало М. Грушевського у виправданості витрачених зусиль і часу. Більше того, критичні зауваження переконали львівського професора у потребі продовження перекладу своїх праць німецькою для подальшого пояснення логіки аргументів на захист запропонованої моделі східноєвропейського історичного процесу. Піднесений настрій ученого, викликаний прискіпливістю уваги до своєї праці, відбився в листі до російського колеги Олександра Лаппо-Данилевського: «Мій І т. «Історії», що вийшов минулого року німецькою, переживає зараз вогняне хрещення. Поряд із більш чи менш різкими витівками, продиктованими неприхильністю до моїх «новаторств» чи особистими та політичними порахунками, мені приємно було переконатися, що і найбільш неприхильні критики не вказали мені яких-небудь дійсних недоліків в моїх висновках чи методиці; з цього боку ці неприхильні висновки, мабуть, слід було би цінити навіть вище, аніж неприхильні, особливо – голослівні компліменти. Це налаштує мене дуже прихильно на новий перегляд книги» [15, с. 330]. Утім, на заваді багатьом задуманим, а навіть і частково реалізованим перекладним проектам, стала хронічна фінансова незабезпеченість української науки та науковців.

Серед рецензентів «Історії українського народу» був і Н. Йорга, чий огляд побачив світ на сторінках лейпцизької «Literarisches Zentralblatt für Deutschland». Як і решта оглядачів, бухарестський історик пов'язав появу праці львівського колеги із загальною активізацією українського національного руху та бажанням його провідників пропагувати українські національні постулати в європейському інтелектуальному та політичному середовищі: «У цілому, ми маємо справу з твором, який служить національним устремлінням русинів, що хочуть представити себе як народ з 34 мільйонами населення, власною культурою та державними утвореннями» [21, s. 534]. Оглядач підкреслив, що рецензована книга є лише невеликою частиною багатотомного видання, над яким

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

М. Грушевський продовжує невтомно працювати. Тому цілком своєчасною, на думку Н. Йорги, є поява німецького перекладу першого тому великої праці українського вченого, яка знайомить європейського читача з ранньою історією українців. Рецензент стисло реферує зміст «Історії українського народу», вказуючи на її сильні та слабкі сторони. До перших він традиційно зараховує небуденну ерудицію М. Грушевського, ґрунтовність праці, солідність використаного джерельного та історіографічного матеріалу. Особливу наукову вартість, вважає Н. Йорга, має останній розділ книги, присвячений початкам давньоруської державності та князюванню Володимира Великого. «Грушевський, – підкреслює рецензент, – це освічений, критичний і винахідливий розум; своїм матеріалом він володіє досконало» [21, s. 533].

Разом із тим, як і його чеські та польські колеги, Н. Йорга особливо уважно сфокусувався на моментах, де безпосередньо зачіпалися інтереси румунської історіографії. Відзначимо, що це були перші в часі рефлексії румунських інтелектуалів стосовно модерної версії українського минулого. Н. Йорга закинув авторові неправдоподібність ареалу розселення предків українців у доісторичну добу та гіперболізацію українського внеску в давньоруську культурну і політичну спадщину, піддав критиці його антську теорію та антинорманізм, з певним дотепом вказав на ідеалізацію психології та звичаїв свого народу. Досить скептично рецензент налаштований й до термінології «Історії українського народу». Тут чи не найбільш спірним видається йому коректність вживання топоніму «Україна» замість звичного літописного «Русь». Також для оглядача надто громіздкою є структура книги, переобтяженість її змісту численними екскурсами, що відволікають читача від головного сюжету. Однак ця вада, зауважив Н. Йорга, взагалі притаманна вихованцям російської історіографічної традиції.

Опонуючи поглядам М. Грушевського, спеціальну критичну увагу рецензент звертає на сторінки праці, відведені характеристики слов'янської колонізації карпатського регіону. Вказуючи на неправдоподібність території, відведеної «своїм русинам», румунський учений відверто кепкує з таких «подарунків» у вигляді придунайських земель і Семигороду. Також для Н. Йорги незрозумілим є те, чому український учений старанно уникає вживання етноніма «румуни», надаючи перевагу застарілому «волохи», та навіть робить висновки, що його колега «ненавидить назву "румуни"». Відзначимо, що при цьому оглядач не відчуває певної «дзеркальності» ситуації, повсюдно кажучи про малоросів, а не, як це робить М. Грушевський, українців. Насамкінець, попри достатньо критичний тон рецензії, критик зазначає: «Розумна та об'ємна, навіть колосальна книга буде корисною багатьом, але жодного не задовольнить, хоча вона свідчить про високу вченість, іноді й проникливість автора» [21, s. 534].

Закиди Н. Йорги не залишилися без відповіді. Приводом стало видання румунським ученим у той же час кількох частин «Історії румунського народу» німецькою мовою. На узагальнюючу студію засновника новочасної румунської історіографії відгукнувся один із найближчих учнів М. Грушевського, представник його галицької школи Мирон Кордуба. Його відгук, опублікований

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

на сторінках редагованих М. Грушевським «Записок НТШ», містив оцінки, з якими, поза сумнівом, солідаризувався сам львівський професор. Більше того, лист М. Кордуби до вчителя засвідчує, що логіка побудови та критична тональність рецензії багато в чому були спровоковані закидами Н. Йорги М. Грушевському: «Через Томашівського післав я перед місяцем простору рецензію на Йоргу «Geschichte Rumänen». Недавно читав в «Litterarisches Centralblatt» того ж Йорги критику на I том Вашої «Історії», котра схожа на фейлетонові критики з нашого «Діла», або «Руслана». Коли моя рецензія ще не видрукована, прошу казати мені її ще прислати до коректи – мавбим дещо додати» [1, с. 181]. Остання фраза пояснює структурну подібність рецензій Н. Йорги та М. Кордуби, котрий висловив румунському вченому фактично подібні закиди.

Насамперед, оглядач знайомить українську аудиторію з автором рецензованих книг. Зробити це, твердить М. Кордуба, неважко, адже ім'я Н. Йорги відоме кожному, хто хоч трохи займався сучасним науковим або політичним рухом серед румунів. Він атестує колегу «безперечно найліпше методично вишколеним з поміж румунських істориків», котрий «поклав своїми роботами і розслідами підвалини до пізнання минувшини свого народа, основу на котрій можна начертати суцільний образ розвою румунських держав відповідно до вимог теперішньої науки» [11, с. 202]. Безперечною заслугою Н. Йорги рецензент називає послідовну критичність у роботі з джерелами, що уможливило усунути з румунської історіографії багато укорінених протягом століть міфів (наприклад, про римське походження румунів).

Поряд із цим, М. Кордуба закидає автору недостатню джерельну аргументованість багатьох висунутих гіпотез. Також, на думку оглядача, Н. Йорга надмірно легковажить існуючою літературою з обговорюваних ним питань. Особливо ж це відчутно стосовно української історіографії, чий здобутки, неодноразово нарікає рецензент, цілковито залишилися поза увагою румунського автора. Наслідком такого нехтування, вказує М. Кордуба, стали поважні хиби рецензованої праці, в якій численні сюжети минулого українського-румунських взаємин висвітлено хибно або взагалі замовчано. До таких оглядач у першу чергу відніс взаємини козаків з молдавським князівством – питання, що на той час уже мало чималу українську літературу. Цілком очікувано М. Кордуба полемізує з Н. Йоргою стосовно характеру первісної колонізації українсько-румунського етнічного порубіжжя, вказує на методологічну слабкість наведених у праці спроб підперти свої гіпотези свідченнями топонімічних джерел. Вказує український оглядач колезі й на численні хиби при передачі українських етнонімів і топонімів, спричинені румунізацією їхнього звучання. Не до вподоби М. Кордубі й літературна манера Н. Йорги, зокрема, недоречними він вважає наведені белетристичні характеристики історичних осіб. Найбільше ж український учений невдоволений зі спроб рецензованого автора відтворити життя свого народу на початку ХХ ст.: «Але тут вже покидає проф. Йорга зовсім становисько безстороннього історика

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

і стає різким націоналістом-політиком, для котрого ненавистне все, що не румунське» [11, с. 212].

Попри доволі критичний тон всього огляду, у підсумку український історик віддає належне працьовитості та таланту румунського колеги: «[...] Мусимо признати, що мимо значних хиб вона приносить багато інтересного і нового, та що все таки треба її вважати за найліпшу працю із сего обсягу. А помилки і недокладности, які ми тут старалися виказати, походять головно зі змагання автора відкинути всі дотеперішні придбання науки і стати а tout prix оригінальним, по части знова із незнання славянських наукових літератур, котрих ніякому історикові румунського народу ігнорувати не вільно» [11, с. 212-213].

Від часу появи критичного огляду М. Кордуби, праці румунського вченого, особливо ті, що хоча б якоюсь мірою стосувалися українського минулого, неодмінно потрапляли у поле зору співробітників «Записок НТШ». Прикметно, що їх завжди рецензували саме учні М. Грушевського, котрі завжди перебували в тісному контакті з учителем [14]. При цьому оглядачі, подібно до згаданого огляду М. Кордуби, неодмінно підносили фахову майстерність Н. Йорги, як і постійно вказували йому на незнання української історіографії. Останнє й мало наслідком хибну, на їхнє переконання, інтерпретацію українсько-румунських взаємин протягом багатьох століть сусідства.

Самі ж Н. Йорга та М. Грушевський більше не рецензували праць один одного. Натомість, розпочата на початку ХХ ст. полеміка перемістилася на сторінки їхніх узагальнюючих праць, де піднімалися питання реконструкції подій східноєвропейського минулого загалом та українсько-румунських взаємин, зокрема. При цьому, М. Грушевський, наприклад, з неодмінною повагою ставився до праць румунського колеги, особливо високо цінячи його археографічні видання [3]. Натомість, не менш традиційно, львівський професор не погоджувався з висвітленням Н. Йоргою дискусійних проблем спільної історії виключно крізь призму румунського інтересу.

Реконструйовану вище історіографічну полеміку можемо вважати типовою для тогочасної інтелектуальної ситуації: динамічні процеси націотворення в центральній-східноєвропейському регіоні підштовхували істориків до обґрунтування «виключних» прав своїх народів на ту чи іншу територію та спонукали інтерпретувати події спільного з сусідами минулого, виходячи лише з власного національного інтересу. Наслідком були численні дискусії, що виникаючи у фаховому середовищі, нерідко поширювалися сторінками масових періодичних видань, підштовхуючи до саморефлексії представників широких кіл інтелігенції. На жаль, це обговорення мало здебільшого «герметичний» характер, адже сторони а priori відкидали саму можливість слухності аргументів опонентів. Тож потенційна користь цих дискусій, що полягала у можливості своєїрідної «імунізації» міжетнічних конфліктів у регіоні шляхом полагождення міжсусідських непорозумінь інтелектуальним інструментарієм, була фактично змарнована. Це показали події Першої світової війни, коли спричинений нею розпад імперій довів більшу ефективність армії та зброї у вирішенні територіальних суперечок. Промовистим

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

прикладом тут стало українсько-румунське протистояння в Буковині. Все це актуалізує всебічне осмислення феномену історіографічних дискусій в Центрально-Східній Європі та з'ясування їхнього впливу на динаміку міжнаціональних взаємин у регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / Упорядник, автор вступних розділів і наукового коментаря Олег Купчинський. – Львів, 2016. – С. 181.
2. Грушевський М. Автобіографія, 1926 / М. Грушевський // Великий Українець : Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / Упоряд. та підгот. текстів та фотоматеріалів, комент. та приміт. А. П. Демиденка. – К. : Веселка, 1992. – С. 230.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 томах, 12 книгах / М. С. Грушевський / Редколегія : П. С. Сохань (голова) та ін. – Т. I. – К. : «Наукова думка», 1991. – С. 135 ; Т. VI. – К. : «Наукова думка», 1995. – С. 47, 63, 66, 67, 72, 602, 606 ; Т. VII. – К. : «Наукова думка», 1995. – С. 161 ; Т. IX-1. – К. : «Наукова думка», 1996. – С. 83, 90, 140, 477, 478, 485, 523, 524, 530 ; Т. IX-2. – К. : «Наукова думка», 1997. – С. 904, 905, 1546.
4. Грушевський М. Щоденник / Підг. до друку І. Гирич та О. Тодійчук / М. Грушевський // УІ. – 2006–2007. – № 4 / 1–2. – С. 31.
5. Грушевський М. Щоденник [1904–1905 рр.] / підгот. до друку І. Гирича, О. Тодійчук / М. Грушевський // Український історик. – 2006–2007. – Ч. 4/1–2. – С. 24 ; Панькова С. М. Творча майстерня вченого : до історії написання 3-го тому «Історії України-Руси» М. Грушевського / С. М. Панькова // УІЖ. – 2016. – № 3. – С. 32–38.
6. Грушевський М. Relatiile comerciale ale terilor noastra cu Lembergul, regeste ssi documenta din Archivele-Orasului Lemberg publicate de N. Jorga. Partea I, Букарешт, 1900, ст. 113 ; Studii istorice asupra Chilieii si Cetatii-Albe, de Nicolae Jorga, Букарешт, 1900, ст. 419 / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1904. – Т. 61. – С. 18.
7. Добжанський С. Ніколає Йорга та Буковина / С. Добжанський // Питання історії України. – 2014. – Вип. 17. – С. 138–141.
8. Зашкільняк Леонід Україна між Польщею й Росією: історіографія та суспільна свідомість / Леонід Зашкільняк // Український історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 93–113 ; Іван Куций Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVIII – початку XX ст.: між Слов'янщиною та Європою / Куций Іван. – Тернопіль, 2016. – 480 с.
9. І. Ф. [Франко І.] Hruševskij M. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes. I Bd. Leipzig, Teubner 1906 / І. Ф. // ЛНВ. – 1906. – Т. XXXIII. – С. 595.
10. Копач І. Hruševskýj Michael, Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes. I Bd. Leipzig, Teubner 1906 / І. Копач // Діло. – 1906. – Ч. 34. – 15 (28) лютого.

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

11. Кордуба М. N. Jorga – Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, Гота, 1905, т. I і II, XIV, 402-f-XV, 541 ст. (Geschichte der europäischen Staaten, hrg. von A. H. L. Heeren, F. A. Uckert, W. v. Giesebrecht u. K. Lamprecht. 34 Werk) / М. Кордуба // Записки НТШ. – 1907. – Т. 76. – С. 202-213.

12. Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського // Упорядники : В. Наулко, В. Старков. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2005. – С. 11.

13. Масненко Віталій У полоні національних міфів. Конструювання образів добрих/поганих сусідів (випадок України, Польщі, Білорусі) / Віталій Масненко // Історичні образи «сусідів» на українсько-польсько-білоруському прикордонні: міфи – студії – пам'ять. Колективна монографія / Керів. автор. кол. та редактор В. В. Масненко. – Черкаси, 2017. – С. 11–44.

14. С. Т. [Томашівський С.] Alessandro Amira – Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, scritta dal suo primo interprete... e pubblicata da N. Jorga, professore all' universita di Bucarest. Букарешт 1905, ст. 98/ С. Т. // Записки НТШ. – 1910. – Т. 93. – С. 185–186 ; З. К. [Кузеля З.] Scierile lui N. Jorga. (Junimea literatura 1911, VIII, – ст. 146-154) / З. К. // Записки НТШ. – 1912. – Т. 107. – С. 178 ; Клюк А. Нова історія Османів. N. Jorga – Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt, Gotha – 1908 – 11, тт. I-IV : ст. VIII-486, VI+453, VIII+479 і 512 / А. Клюк. // Записки НТШ. – 1912. – Т. 110. – С. 183–192.

15. Тельвак В. Листи Михайла Грушевського до Олександра Лаппо-Данілевського / В. Тельвак // Записки НТШ. – Львів, 2016. – Т. 270. – С. 330.

16. Тельвак Віталій Між історією та політикою: польські та українські історики у боротьбі за східноєвропейську спадщину (кінець XIX – початок XX століття) / Віталій Тельвак // Історичні образи «сусідів» на українсько-польсько-білоруському прикордонні: міфи – студії – пам'ять. Колективна монографія / Керів. автор. кол. та редактор В. В. Масненко. – Черкаси, 2017, С. 84–124.

17. Тельвак В. Німецькомовна «Історія українського народу» Михайла Грушевського в оцінках сучасників / В. Тельвак // Український історичний журнал. – 2007. – № 3, – С. 175–189.

18. Baidaus Eduard Mihail Hruşevski şi Istoria Ucrainei-Rusi / Eduard Baidaus // Revista istorică. – Т. XX. – 2009. – Nr. 3–4. – P. 309–328 ; Baidaus Eduard Relațiile româno-ucrainene în Istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istoriografice (I) / Eduard Baidaus // Revista istorică. – Т. XXI. – 2010. – Nr. 1–2. – P. 167–182.

19. Brückner A. Dogmat normański // Kwartalnik Historyczny / A. Brückner. – Lwów, 1906. – Rocznik XX. – S. 665.

20. Höttsch O. Hruşevskij M. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes. Leipzig, 1906 / O. Höttsch // Historische Vierteljahrshrift. – Leipzig, 1907. – B. X. – S. 223.

21. Jorga N. Hruşevskij M. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes. I Bd. Leipzig, Teubner 1906 / N. Jorga // Literarisches Zentralblatt für Deutschland. – Leipzig, 1907. – № 17. – S. 533–534.

Статья посвящена реконструкции первой украино-румынской историографической полемике в лице лидеров национального движения того

Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія Українські та румунські історики в боротьбі за ...

времени Михаила Грушевского и Николае Йорги. Доказано, что дискуссия возникла как результат динамических процессов формирования наций в центрально-восточноевропейском регионе, которые подталкивали историков доказывать «исключительные» права своих народов на ту или другую территорию и интерпретировать события общего с соседом прошлого, исходя только из собственного национального интереса. Сделано вывод про необходимость дальнейшего осмысления феномена историографических дискуссий в Центрально-Восточной Европе и выяснения их влияния на динамику межнациональных отношений в регионе.

Ключевые слова: Михаил Грушевский, Николае Йорга, историографическая полемика, формирование наций, Центрально-Восточная Европа.

The article is devoted to the reconstruction of the first Ukrainian-Romanian historiographical polemic represented by leaders of the national movement Mykhailo Hrushevsky and Nicolae Iorga. It has been proved that the discussion was triggered by the dynamic processes of nation-building in the Central-Eastern European region, which pushed historians to justify the «exclusive» rights of their peoples for one territory or another, and prompted interpretation of events common to their neighbors in the past, based solely on their own national interest. The conclusion has been made on the need for further comprehension of the phenomenon of historiographical discussions in Central and Eastern Europe and of their impact on the dynamics of interethnic relations in the region.

Keywords: Mykhailo Hrushevsky, Nicolae Iorga, historiographical polemics, nation-building, Central-Eastern Europe.